DİL, DİN, DÜŞÜNCE VE YORUM SEMPOZYUMU III

DİL VE ANLAM: DÜŞÜNCENİN KURUCU UNSURLARI

15-16 Ekim 2026

BİLDİRİLER ÖZET KİTABI

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

İZMİR İL MÜFTÜLÜĞÜ

Birlik Topluluğu

Yayınevi: İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Publisher: IZMIR KATIP CELEBI UNIVERSITY PRESS
Yayın No. / Publication Number: 55

DİL, DİN, DÜŞÜNCE VE YORUM SEMPOZYUMU III
Dil ve Anlam: Düşüncenin Kurucu Unsurları
Bildiriler Özet Kitabı

Genel Yayın Yönetmeni/ Editor in Chief
Dr. Yaşar ALDIRMAZ

Editörler / Editors
Prof. Dr. Hayri ERTEN
Dr. Öğr. Üyesi Hakime Reyyan YAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ÇİFTCİ
Dr. Öğr. Üyesi Rale Zehra CENGİZ VAROL

Tasarım / Design
Dr. Öğr. Üyesi Rale Zehra CENGİZ VAROL

E-ISBN
978-625-91929-1-8

İKÇÜ YAYINEVİ 1. Baskı, İzmir/TÜRKİYE
Ekim 2026

Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın basım, yayın, satış hakları İKÇÜ Yayınevinin izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri herhangi bir bilgi depolama ve erişim sistemiyle veya mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz.

All Rights Reserved. All or parts of this book cannot be reproduced by any information storage and access system or by mechanical, electronic, photocopying, magnetic or other methods without the permission of IKCU Publishing House.

İçindekiler

KURULLAR **9**

SUNUŞ **13**

ARAP DİLİ VE BELÂGATI

Nazım Nazariyesinden Bağlamsal Anlambilime: Abdülkāhir el-Cürcânî'nin Nazm Kuramının Modern Semantik Karşısındaki Konumu 16

Yorumun Esnekliği ile Anlamın Zeminsizliği Arasında Dil 20

Câhiz'in et-Terbîʿ ve't-tedvîr Risalesinde Soru, İroni ve Anlamın İnşası 24

Kur'ân-ı Kerîm'de Morfolojik Yapı Tercihi ve Anlam İnşası 28

Dilsel Belirsizlik ve Dinî Metinlerin Yorumu: Nahvî ve Anlambilimsel Bir Perspektif 32

Abdülkāhir el-Cürcânî'de Anlamın Anlamı: Delâlet, Bağlam ve Kastedilen Anlamın Yorumu ... 36

Endülüs Şiirinde Aslan Sembolü: Dilsel İmge ve Anlamın İnşası 40

Kur'ân'da Bağlam ve Anlam İlişkisi: "el-Kitâb" Kavramı Örneği 44

Arap Dilbilim Geleneğinde Lafız-Mâna İlişkisi: Nahiv ve Belâgat Perspektiflerinden Tarihsel-Analitik Bir Değerlendirme 48

Filolojik Tefekkür: Klasik Arap Dil Geleneğinde Anlamın İnşa Süreçleri 52

Takdîr ile Tefsîr Arasında Anlamın İnşası: Sentaktik Modelleme ve Nesnel Anlam Sorunu 56

Sessiz Dil: Söylenmeyen Unsurlar Anlamı Nasıl Kurar? Klasik Arap Dil Geleneğinde Hazif, Takdir ve Bağlam 60

İstiârede Anlamın İnşası: Edimbilimsel Çıkarım Süreçleri ve Bağıntı Kuramı Çerçevesinde Bir İnceleme 64

İtikadî Kabullerin Dil Düşüncesindeki İzleri: İbn Cinnî (ö. 392/1002) Örneği 68

Sîbeveyhi'nin Nahiv Usûlünde Anlamın İnşası: Örften Niyete Bir Köprü Olarak Takdir ve İllet . 72

Abdülkāhir el-Cürcânî'nin Nazm Teorisi Işığında Temîm el-Bergūsî'nin Fi'l-Ḳuds (Kudüs'te) Şiiri 76

Ebû Alî el-Fârisî'nin Nahiv Sisteminde İʿrâbın Anlamsal İşlevi 80

Sözlük ile Fıḳhü'l-luġa Arasında: Erken Dönem Arap Dili Çalışmalarında Tasnif ve Yöntem Sorunu 84

Erken Dönem Arap Sözlükçülüğünde Lafzî İştirak Olgusu: İbrâhîm b. Ebî Muhammed Yahyâ el-Yezîdî'nin Mâ'ttefeḳa lafẓuhû ve'ḫtelefe maʿnâhû İsimli Sözlüğü 88

Ḥaml ʿale'l-maʿnânın Belâgî Temelleri 91

Kur'ân İʿrâbında Tażmîn Tercihinin Gerekçeleri: Nahiv ve Anlam İlişkisi 95

Dilin Kurduğu Tarih: Arap Edebiyatı Tarihi Yazıcılığında Kavramların Anlam Üretici İşlevi 99

Arap Dil Düşüncesinde Hakikat, Mecaz ve Anlam Kayması 103

Dil Bilginlerine Göre Lafız ile Mâna İlişkisi: Klasik Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme 107

HADİS

Hadislerdeki İlleti ve Mânayı Tespitte Rivâyetlerin Bir Araya Getirilmesinin Önemi: İmam Müslim'in et-Temyîz'i Özelinde..... 111

Bir Rivayet Kazası, Birçok Anlam: "Men keşürat şalâtühû" Rivayetinin Hadis Usûlü'ndeki Yansımaları 115

Hz. Peygamber'in Muhatap Odaklı İkna Stratejileri: Dil ve Anlam Perspektifinden Bir İnceleme 119

Hadis Metinlerinin Anlaşılmasında Şerh Geleneğinin Rolü: el-Muzhirî'nin el-Mefâtîḥ fî şerḥi'l-Meşâbîḥ Örneği..... 123

İSLAM HUKUKU

Fıkıh Usûlünde Lafz-Anlam Vazʿına Çağdaş Dil ve Gösterge Bilimin Katkı İmkânı..... 127

Şarttan Hükme: İbn Rüşd'ün Fetvalarında Hukuki Muhakemenin Dilsel İnşası 132

Karâfî'de İllet-Hikmet Ayrımı ve Maslahat Düşüncesine Etkisi..... 136

Dil ve Anlam: Fıkıh ile Hermenötik Arasında Bir Yerde Düşünerek Var-Olmak Ya da Var-Olarak Düşünmek..... 139

Pezdevî'nin Usûlünde Nassın Mânaya Delâlet Yollarının Üretken Yapay Zekâ ile Yeniden Tasnifi: İbâre, İşâre, Delâlet ve İktizâ Örneği..... 143

Dil, Anlam ve Norm: Fıkıh Usûlü ile Hukuk Göstergebiliminde Hukuki Anlamın Belirlenmesi. 147

Fıkıh Dilinde Bir Kavramın İnşası: Fuzûlî Kavramının Lugat Anlamından Hukuki Terime Dönüşümü 151

İslam Rehin Hukukunda Lafız ve Anlam İlişkisi: Kavramsal Tanımlardan Dijital Tescile Uzanan Süreç 155

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Makbelî'de Din Dili, Anlamın İnşası ve Mezhep Söylemi 159

İbnü'l-Vezîr'in Mezhep Eleştirisinde Dil ve Anlam..... 163

İbâdî Siyasi Düşüncesinde İmâmet Dilinin Kurucu Kavramları 166

Metnin Dili Değişince Anlamı da Değişir mi? Gîsûdırâz'ın Farsça Şerḥu'l-Fıḳhi'l-ekber'i Üzerine İnceleme..... 168

Sömürge Hindistanı'nda Abdülhak Hakkānî'nin ʿAḳāʾidü'l-İslâm'ında Reddiyenin Dili 172

KELÂM

Dile Yüklenen Anlamın Düşüncedeki İzdüşümleri: Halk ve Vücûb Alellah Örnekliği..... 176

Kelâmî İstidlâlde Müştak İsim–Mastar İlişkisi: Bâkıllânî'nin İlâhî Sıfatlar Anlayışı Örneği 180

Beşerî Hitaptan Dijital Tirada: Yapay Zekâ Asistanlarındaki Din Dilinin Kelâmî Analizi 184

Modern Dönemde Kelâm Dilinin Dönüşümü: İzmirli İsmail Hakkı'nın Yeni İlm-i Kelâm Projesi ve Hüseyin Kazım Kadri'nin Eleştirileri 188

Din Dilinde Korkunun Epistemolojik Değeri: Kādî Abdülcebbâr Örneği 192

KUR'ÂN OKUMA VE KIRÂAT İLMİ

Sahâbe Kırâatlerinin Mahiyeti: Mütevâtir ve Şâz Kırâatler (Şevâẕẕü'l-ḳırâ'ât Örneğinde) 196

Kur'ân'da Kırâat Çeşitliliğinin Dil, Üslûp ve Anlam Mimarisine Yansımaları: Hûd 46, Nûr 6–9 ve Yûsuf 23 Örnekleri Bağlamında 200

Şirbînî'nin Kırâat Yorumunda Bikāî'nin Etkisi 204

Kur'ân-ı Kerîm Kıssalarında ve Olay Tasvirlerinde Îḳā' Olgusu: Lafız-Anlam İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme 208

TASAVVUF

Kāl Dili Hâl Dili 212

Dilin Düşünceyi Kurucu İşlevi Bağlamında İbnü'l-Arabî'nin Tasavvurunda Söylem, Anlam ve Yorum İlişkisi 215

Velâyet Anlayışını Sınırlayan Bir Kavram Olarak Zühd: Varlığı Anlamada Zühdün Perde Olması 219

İbnü'l-Arabî'de Dil, Mâna ve Tercüme: Hakikatin Lafza İntikali 223

TEFSİR

Dil ve Mâna Yönüyle Kur'ân'ın Sûfî Bilincini İnşası 227

Şafvetü't-tefâsîr'de Nazım ve Lafız Tertibinin Anlama Etkisi 231

Kur'ân'ın Türkçe Çevirilerinde Bağlam Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi: Olguya Dayalı Anlama 235

Kur'ân'da Nâḳatullâh Kavramı Üzerine Semantik ve Analitik Bir İnceleme 239

Dilin Sınırlarından Anlamın Sonsuzluğuna: İşârî Tefsirde Metin-Ötesi (Bâtınî) Anlam Arayışının Epistemolojik ve Linguistik Temelleri 242

Tefsirde Nakledilen Görüşün Sonraki Asırlarda Nakledene Nispeti: Ahfeş Örneği 246

Kur'ân'da Taklîl Yoluyla Tehvîl: Enbiyâ 21/46 Âyetinin Belâgat Analizi 250

DİN EĞİTİMİ

Anlamın İnşasında Öğretmenin Yeni Rolü: Din Eğitiminde Otoritenin Dönüşümü 254

Bir Olayın Dilsel Yokluğu: DKAB Ders Kitaplarında Hicret Anlatısı ve Anlamın İnşası 258

Eğitimin Dilini Yeniden Düşünmek: Modern Kavramsal Çerçeve İçerisinde Din Eğitiminin İmkânı 262

Dinî Kavramların Öğretiminde Metafor ve Sembol Kullanımı: İlköğretim DKAB Ders Kitapları Üzerine Bir İçerik Analizi 266

İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimcisinin Dinî İletişim Becerileri ve Öğrencilerin Dinî Kimlik Gelişimine Etkisi: Mevcut Araştırmalar Üzerinden Bir Değerlendirme 270

DİN FELSEFESİ

Felsefenin Teolojik Tesellisi: Boethius Örneği 273

Dinî Tecrübeyi İfade Etmede Dilin Yetersizliği 277

Hassan Hathout'un Yahudilik ve Hristiyanlık Söylemi 281

Mistik Düşüncede Felsefi İfadelerin Metaforik ve Sembolik Dille Anlamlandırılması 285

Siyaset ve Bilinç: Eric Voegelin'de Siyasal Düzenin Temelleri 289

Dijital Çağda Tarihsel Anlamın İnşası: Yapay Zekâ Destekli Tarih Yazımında Dil ve Yorum Etiği 292

Mâkûlden Temsile: Fârâbî'de Felsefe ve Dinin Dilsel Temelleri -Günümüzde Hakikat Arayışına Dair Yöntemsel Bir Yaklaşım- 296

DİN PSİKOLOJİSİ

Diyanet Gençlik Merkezlerinde Çalışan Din Görevlilerinin Gözünden Gençlerin Yaşadıkları İletişim Sorunları 300

Boşanmış Kadınlarda Manevi Destek Süreci 304

Erkeklik, İktidar ve Dinin Simgesi Olarak Sünnet 307

DİN SOSYOLOJİSİ

Fetvadan Algoritmaya: Yapay Zekâ Çağında Dinî Bilginin ve Otoritenin Dönüşümü 311

Aile Kurumunun Devamında Dil ve İletişimin Rolü 315

Anlayıcı/Yorumlayıcı Sosyolojide Dil ve Anlamın Metodolojik Mahiyeti 319

Toplumsal Değişimin Dilsel Sınırları: Sabri F. Ülgener'in İktisadi Zihniyet Çözümlemelerinde Dil ve Anlam 323

Avusturya İslam Yasaları (1912–2015) Örneğinde Dinî Kimlik ve Anlam İnşası 327

Muhafazakâr Konsept Düğünler Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: İzmir Örneği 331

Siber Cemaatler ve Dinî Kimliklerin Dijital Dönüşümü: Sanal Ortamlarda Dinî Aidiyet ve İfade 335

İktisadi Kavramların Dinî Referanslarla Gerekçelendirilmesi: Çerçeve Dergisi Örneği 339

Namazın (Salât) Amelî Bir Pratik Olmaktan Çıkarılması ("Namaz Yoktur!" İddiaları): "Eshatolojik Kur'an Çevirisi"nde "Dua, Yardım" Gibi Seküler Anlam Takdirleri 343

Yaşayan Bellekten Hafıza Mekânına: Sekülerleşme Sürecinde Dinî Anlamın Kuşaklar Arası Dönüşümü Üzerine Ampirik Bir İnceleme 347

DİNLER TARİHİ

Epistême, Güç, Fenomenolojik Hermenötik ve Dinler 351

Japon Dinî Yaşamında Kutsal ile İletişimin Sembolik Dili: Matsuri Ritüellerinde Anlam İnşası 355

Transhümanist Söylemde Dinî Semantiğin Dönüşümü: Kutsallık İçeren Kavramların Seküler-Teknolojik Anlam Haritası ... 359

Hristiyanlık ve İslam'da Özgürlük Tasavvuru: Dil, Anlam ve Hermeneutik Bir Karşılaştırma ... 363

Teopolitik Bir Enstrüman Olarak Mağduriyet: Tanah'tan Modern İsrail'e Güvenlik ve Şiddet Söylemi ... 367

Tanah Literatüründe Şiddet Söyleminin Teopolitik Yansımaları ... 392

Katolik Modernizminde Geleneğin Dinî Tecrübe Ekseninde Yeniden Yorumlanması ... 375

FELSEFE TARİHİ

Agonia Kavramı Bağlamında Miguel de Unamuno'nun Dil, Düşünce ve Eylem Anlayışı ... 379

Posthümanizm Tartışmaları Bağlamında Dinî Söylemde İnsan Kavramı ... 383

John Locke'ta Dilin Eleştirisi: Sözcüklerin Belirsizliği ve Bilginin İmkânı ... 387

A. N. Whitehead Düşüncesinde Sembolik Referans ve Uluhiyet ... 391

Dil-Anlam İlişkisinin Metafiziksel Yapısı: Nedensellik, Supervenience ve Temellendirme ... 395

İSLAM FELSEFESİ

Kindî'nin Felsefesinde Kavramsal Dönüşüm: Felsefi Sağaltım Bağlamında Dil ve Düşüncenin Rolü ... 399

İbn Tufeyl'in Ḥayy b. Yaḳẓân'ında Dilötesi Bilgi ve Sembolik Dilin Zorunluluğu ... 403

İslam Felsefesinde Dil-Düşünce-Varlık: Bilgi Teorisi Bağlamında Bir İnceleme ... 407

Mağaradan Batı Gurbetine: Platon ve Sühreverdî'de Aşkın Bilginin Sembolik Dili ... 411

Zamanın Ufkunda Bedâ ve Duâ: Mîr Dâmâd'ın Nibrâsü'ż-żiyâ''sı Bağlamında Dinî Metinlerin Felsefi Teʾvîli ... 415

MANTIK

Düşünmeyi Mümkün Kılan Aklî Yapı Nedir? Fârâbî'nin Nutk Teorisinin Çağdaş Dil Felsefesine Yönelttiği Yeni Bir Problem ... 419

Platon'un Mağara Alegorisi Bağlamında Yapay Zekânın Mantıksal Temelleri ... 423

Gelenbevî'de Hads'in Hakikate Şehadeti: Sezgisel Bilginin Önermeye Dönüşümü ve Anlamın Sürekliliği ... 427

Müşâhede, Nazar, Dil ve Anlamlılık ... 431

Ortak Kavramsal İçerik Mümkün Müdür? Fârâbî'nin Mâna Teorisinin Çağdaş Anlam Felsefesine Yönelttiği Yeni Bir Problem ... 435

Bir Tanımın Anlam Sınırları: İffet Efendi'nin Tercüme-i Burhân'ı Bağlamında Gelenbevî'nin Kıyas Tanımı Üzerine ... 439

Nicelikli Önermelerde Olumsuzlamanın Anlam Kapsamı: Gelenbevî ve İffet Efendi Üzerine Bir İnceleme ... 443

Düşüncenin Mantıksal Temelleri: Dilin Yapısı, Anlamı ve Yorumu Üzerine Bir İnceleme 447

İSLAM TARİHİ

İlk Türk İslam Devletleri'nde Alfabe Değişim Sürecinde Dönüşme ve Dönüştürmenin Kitaplaşması: Dîvânü luġāti't-Türk 451

Sözün Tükendiği Yerde Eylemin Dili: Hudeybiye Krizinde Psikolojik Kırılma ve Otoritenin Yeniden İnşası 455

İslam Tarihinin Şiî Yorumunda Dilin Kurucu Rolü: İmâmet, Nass ve Meşruiyet 459

Devlet, İmparatorluk ve Babıâli: Amerikan Diplomatik Dilinde Osmanlı'nın Adlandırılması ve Anlamın İnşası (1830–1914) 463

TÜRK İSLAM EDEBİYATI

Varlığın Şiirsel İnşası: Gazel ve Kaside Geleneğinde İstiare Yoluyla Anlamın Teşekkülü 467

Kur'ânî Kavramların Türk-İslam Edebiyatındaki Formu: Kutadgu Bilig Özelinde Dilin İslami Düşünceyi Kurucu Gücü 471

Son Asır Türk Şairleri'nde Toplumsal Eleştiri: Muhteva ve Üslup 475

Kültürel Bellek Bağlamında Günümüzde Türk ve Rus Basınında Nekroloji 479

Kurucu Metin Olarak Yunus Emre'nin Risâletü'n-nuṣḥiyye'sinde Dil ve Düşünce Tasavvuru .. 482

Kutadgu Bilig'de Muktezâ-yı Hâl ve Anlamın Teşekkülü 486

Seni Şerh Eyleyip Seni Bilesin: Risâletü'n-nuṣḥiyye'de Şerh ve Maʿrifet-i Nefs 490

Klasik Türk Şiirini Dil Felsefesi Bağlamında Okumak 494

Osmanlı Şerh Geleneğinde Metni Açıklama ve Yorumlama: Mahmud Tâî'nin Şerh-i Gülistân'ı Üzerine Bir İnceleme 498

Şâhidî'nin Farsça Dîvânı'nda Hâfız-ı Şîrâzî'nin Şiirleriyle Metinlerarası İlişkiler: Lafzî ve Anlamsal Benzerlikler Üzerine Bir İnceleme 502

TÜRK İSLAM SANATLARI

Batı Anadolu Dinî Mimarisinde Gemi Motifi ve İkonografisi 506

İslam Düşüncesinde Hendesî Temsil ve Geometrik Desenlerin Kavramsal Zemini 510

Kurullar

ONURSAL BAŞKANLAR

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Mevlüt HALİLOĞLU
İzmir İl Müftüsü

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Coşkun BABA
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Hamide ULUPINAR
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet BÜKÜM
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. H. İbrahim ŞENAVCU
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Lokman YILMAZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rale Zehra CENGİZ VAROL
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Samet YAĞCI
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ÇİFTCİ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şule YÜKSEL ARICI
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakime Reyyan YAŞAR
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih EREN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

SEKRETARYA

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur İBA ÇINAR
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Zeynep KIZILYAR
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Arş. Gör. Mustafa YILMAZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Arş. Gör. Yusuf Ziya AKGÜN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Muhyiddin KARADAĞİ
Qatar University

Prof. Dr. David JASPER
University of Glasgow, Emeritus Professor

Prof. Dr. Ednan ASLAN
Universität Wien

Prof. Dr. Frank GRIFFEL
University of Oxford

Prof. Dr. Oliver LEAMAN
University of Kentucky

Prof. Dr. Wael B. HALLAQ
Columbia University

Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi (Emekli)

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Dilaver GÜRER
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Murat KAYACAN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. A. Ayhan ÇİTİL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail L. HACINEBİOĞLU
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Rafet EL-MÎKÂTÎ
Trablus Üniversitesi

Prof. Dr. Sâfî HABÎB
Naama Salihi Ahmed Üniversitesi

Prof. Dr. Zulkifl b. Muhammed YUSUF
Malaya Üniversitesi

Prof. Dr. Hâlid ET-TURÛDÎ
Zeytûne Üniversitesi

Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Yakup KAYA
Aydın Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah ALTUNCU
Aydın Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Cüneyd AYDIN
Sinop Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun BABA
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed AKDOĞAN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Nihat DURMAZ
Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah EL-HUNÂÎ
Sultan Qabus Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed ES-SELCÎ
Yermuk Üniversitesi

Doç. Dr. Halil İbrahim ERYILMAZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed EFİL
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ALTUNMERAL
Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Remziye SELÇUK
Aydın Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serkan SAYAR
Mersin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bilal KARA
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Samet YAĞCI
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Lokman YILMAZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ÇİFTCİ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İhsan SÜTŞURUP
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Kanatbek OROZOBEKOV
Kırgızistan İslam Üniversitesi

Sunuş

İnsanın kendisini, dünyayı ve aşkın olanı anlama çabasında dil ile düşünce arasındaki ilişki temel bir yere sahiptir. Kavramların oluşması, bilginin ifade edilmesi ve tecrübelerin paylaşılması, dilin sunduğu imkânlar içinde gerçekleşir. Anlamın hangi şartlarda ortaya çıktığı, sözün bağlamla nasıl ilişki kurduğu ve yorumun sınırlarının nasıl belirlendiği ise farklı ilim geleneklerini ortak sorular etrafında buluşturur. Bu sorular, dinî metinlerin anlaşılmasından felsefi düşüncenin temellendirilmesine, edebî anlatımdan toplumsal ilişkilerin kavranmasına kadar geniş bir alanda önemini korumaktadır.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak düzenlediğimiz **Dil, Din, Düşünce ve Yorum Sempozyumu III**, bu yıl **"Dil ve Anlam: Düşüncenin Kurucu Unsurları"** ana temasıyla gerçekleştirilmiştir. Sempozyumda dilin düşüncenin oluşumundaki rolü ve anlamın belirlenmesine ilişkin meseleler, farklı disiplinlerin kavram ve yöntemleriyle ele alınmıştır. Klasik ilmî birikim ile çağdaş yaklaşımların birlikte değerlendirildiği bu buluşmada, her alanın kendine özgü sorularını diğer alanların tecrübelerine açan bir müzakere ortamı oluşturulması amaçlanmıştır.

Elinizdeki bildiri özetleri kitabı, bu ilmî buluşmanın kapsamını ve araştırma yönelimlerini okuyucuyla paylaşmaktadır. Kitapta lafız-mâna ve metin-bağlam ilişkileri, dinî metinlerin anlaşılması, felsefi ve mantıksal düşüncenin dilsel temelleri, edebiyat ve sanatta anlamın ifade biçimleri ile toplumsal hayatta dilin işlevleri üzerine çalışmalar yer almaktadır. Dijitalleşme ve yapay zekânın dinî bilgi, söylem ve yorum süreçlerine etkilerini inceleyen bildiriler de dil ve anlam tartışmalarının güncel boyutlarını gündeme taşımaktadır. Farklı uzmanlık alanlarından araştırmacıların katkılarını bir araya getiren bu kitabın, dil ve anlam üzerine yürütülen çalışmalara kaynaklık etmesini ve disiplinler arası yeni araştırmalara vesile olmasını ümit ediyoruz. Bildiri özetlerinin, okuyucuların ilgili alanlardaki güncel araştırmaları tanımasına, ortak meseleleri fark etmesine ve yeni sorular geliştirmesine katkı sunmasını diliyoruz.

Sempozyumun gerçekleşmesine destek veren kurum ve yöneticilerimize, bilim ve düzenleme kurullarımıza, bildirileriyle katkıda bulunan araştırmacılarımıza ve hazırlık sürecinde emek veren bütün çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz. Kitabın hazırlanmasında görev alan editörlerimize ve yayın ekibimize ayrıca teşekkür ediyor, bu eserin ilim dünyasına faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla,

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Bildiriler

KUR'ÂNÎ KAVRAMLARIN TÜRK-İSLAM EDEBİYATINDAKİ FORMU: KUTADGU BİLİG ÖZELİNDE DİLİN İSLAMİ DÜŞÜNCEYİ KURUCU GÜCÜ

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi

mehmetsahin@akdeniz.edu.tr • ORCID 0000-0002-2548-211X

ÖZET

Bir medeniyetin düşünsel, kültürel ve inançsal dönüşümü, en somut ve kalıcı ifadesini dilde bulur. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte başlayan yeni medeniyet tasavvuru, ibadet pratiklerinde, varlığı, evreni ve insanı anlamlandırma çabasında köklü bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Bu noktada dil, yeni dinin kavramlar dünyasını, İslami düşünceyi toplumsal zihniyette inşa eden, şekillendiren ve yerlileştiren aktif bir kurucu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil, din, düşünce ve yorum ilişkisi bağlamında Türk-İslam edebiyatının geçiş dönemi metinleri, bu kavramsal ve hermeneutik sürecin en berrak biçimde izlenebildiği laboratuvarlar niteliğindedir. Geçiş dönemi Türk edebiyatının şaheseri olan ve Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, Kur'ânî kavramların Türkçe formuyla yeniden üretilerek İslami düşüncenin bir devlet, toplum ve ahlak tasavvuruna dönüştürüldüğü ilk ve en yetkin örnektir. Eser, ilk bakışta didaktik bir siyasetname veya nasihatname hüviyeti taşısa da özgün yapısında vahiy merkezli bir bilgi felsefesinin ve ontolojinin inşasını barındırır. Yusuf Has Hâcib, yeni dinin teolojik ve felsefi kavramlarını salt Arapça formlarıyla kopyalamak yerine, Türkçenin köklü kelimelerinin anlamsal çerçevesini Kur'ânî mânalarla genişletmiştir. Bu durum, dilin imkânlarının yepyeni bir dünya görüşü kurmak üzere seferber edildiği üst düzey bir anlam transferi ve düşünce inşasıdır. Bu bildiride, *Kutadgu Bilig*'in belkemiğini oluşturan dört temel alegorik şahsiyetin temsil ettiği mefhumlar üzerinden, Kur'ânî kavramların dildeki yeni karşılıkları ve dinî düşünceyi kurma biçimleri tahlil edilecektir. İlk olarak Kün Togdı'nın temsil ettiği Könilik (Adalet ve Hukuk) kavramının Kur'ân'daki adl, kıst ve mizan mefhumlarıyla nasıl örtüştüğü incelenecektir. İkinci olarak Ay Toldı'nın şahsında somutlaşan Kut (Devlet, Baht, İkbal) kavramının, eski Türk inancındaki ilâhî yetki anlamından sıyrılarak

İslami nasip, rızık ve Allah'ın lütfu anlayışına nasıl evrildiği tartışılacaktır. Üçüncü aşamada Ögdülmiş'in temsil ettiği Ukuş (Akıl ve Bilgi) kavramının, Kur'ân'ın tefekkür, tedebbür ve ülü'l-elbâb kavramları üzerinden nasıl yeniden tanımlandığı ortaya konacaktır. Son olarak Odgurmış'ın sembolize ettiği Âkıbet mefhumunun, İslami ahiret, zühd, takva ve hiçlik bilinciyle nasıl bütünleştiği metin temelli bir okumayla çözümlenecektir. Çalışmada edebî metin analizi ve yorumsamacı yöntem kullanılacaktır. İlgili beyitler, bağlamları ve Kur'ânî referansları eşliğinde ele alınacaktır. Elde edilen bulgular, bir inanç sisteminin kalıcılığının, o inancın kavramsal haritasını yerel dilin estetiğiyle yeniden var etmesine bağlı olduğunu gösterecektir. Bu tebliğ, dil ve anlam bağlamında, Kur'ân vahyinin evrensel mesajının *Kutadgu Bilig* özelinde Türk diline nüfuz ederek Türk-İslam düşünce sistematiğini kurucu bir güç olarak nasıl yapılandırdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Eser, dilin sınırlarının inancın ve tefekkürün imkânlarını nasıl genişlettiğine dair Türk-İslam düşünce tarihindeki kurucu yerini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, Kutadgu Bilig, Kur'ânî Kavramlar, Dil ve Düşünce, Hermeneutik, Alegori, Geçiş Dönemi Eserleri.

THE FORM OF QURʾĀNIC CONCEPTS IN TURKISH-ISLAMIC LITERATURE: THE CONSTITUTIVE POWER OF LANGUAGE IN SHAPING ISLAMIC THOUGHT WITH SPECIAL REFERENCE TO KUTADGU BILIG

ABSTRACT

The intellectual, cultural, and religious transformation of a civilization finds its most concrete and enduring expression in language. The new civilizational vision that emerged with the Turks' acceptance of Islam brought about a profound paradigm shift not only in practices of worship, but also in the effort to interpret existence, the universe, and the human being. At this point, language appears as an active and constitutive element that constructs, shapes, and localizes the conceptual world of the new religion and Islamic thought within the collective social mind. In the context of the relationship between language, religion, thought, and interpretation, the transitional-period texts of Turkish-Islamic literature function as laboratories in which this conceptual and hermeneutic process can be observed most clearly. Kutadgu Bilig, the masterpiece of transitional-period Turkish literature written by Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib, is the first and most accomplished example in which Qurʾānic concepts were reproduced in Turkish form and transformed into an Islamic conception of state, society, and morality. Although the work may initially appear to be a didactic book of political ethics or advice, its original structure contains the construction of a revelation-centered philosophy of knowledge and ontology. Rather than merely copying the theological and philosophical concepts of the new religion in their Arabic forms, Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib expanded the semantic framework of deeply rooted Turkish words through Qurʾānic meanings. This represents a sophisticated transfer of meaning and construction of thought, in which the possibilities of language were mobilized to establish an entirely new worldview. This paper will analyze the new linguistic equivalents of Qurʾānic concepts and the ways in which they construct religious thought through the notions represented by the four fundamental allegorical figures that form the backbone of Kutadgu Bilig. First, it will examine how the concept of Könilik represented by Kün Togdı — justice and law — corresponds to the Qurʾānic notions of ʿadl, qisṭ, and mīzān. Second, it will discuss how the concept of Kut, embodied in the

figure of Ay Toldı — sovereignty, fortune, and prosperity — evolved from its meaning of divine authority in ancient Turkish belief into the Islamic understanding of divine allotment, sustenance, and the grace of God. Third, the study will demonstrate how the concept of Ukuş, represented by Ögdülmiş — reason and knowledge — is redefined in relation to the Qurʾānic concepts of reflection, contemplation, and ulū al-albāb. Finally, the notion of the ultimate end symbolized by Odgurmış will be analyzed through a text-based reading in terms of its integration with the Islamic concepts of the Hereafter, asceticism, piety, and the consciousness of nothingness. The study will employ literary text analysis and a hermeneutic method. Relevant couplets will be examined together with their contexts and Qurʾānic references. The findings will show that the permanence of a belief system depends on its ability to recreate its conceptual map through the aesthetic resources of the local language. In this respect, the paper aims to reveal how the universal message of Qurʾānic revelation, in the specific case of Kutadgu Bilig, penetrated the Turkish language and structured the Turkish-Islamic system of thought as a constitutive force in terms of language and meaning. The work continues to preserve its foundational place in the history of Turkish-Islamic thought as a text that demonstrates how the boundaries of language expand the possibilities of faith and contemplation.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Kutadgu Bilig, Qurʾānic Concepts, Language and Thought, Hermeneutics, Allegory, Transitional-Period Works.